

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Drie scenario's voor de pensioenopbouw in Nederland

Been, J.; Knoef, M.G.; Caminada, C.L.J.; Goudswaard, K.P.

Citation

Been, J., Knoef, M. G., Caminada, C. L. J., & Goudswaard, K. P. (2014). Drie scenario's voor de pensioenopbouw in Nederland. *Pensioen Magazine*, 19(4), 16-20. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/37902>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/37902>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Drie scenario's voor de pensioenopbouw in Nederland

Jim Been, Marike Knoef, Koen Caminada en Kees Goudswaard *

Nederlandse huishoudens bouwen op diverse manieren pensioen op. Dit artikel beschrijft het belang van traditionele pensioenbesparingen en private besparingen, waaronder de eigen woning, voor toekomstige gepensioneerden. De helft van de huishoudens heeft naar verwachting een vervangingspercentage van ten minste 83 procent van het bruto-inkomen in ons basisscenario. Ruim dertig procent van de huishoudens heeft bij de huidige opbouw een vervangingspercentage van minder dan 70 procent. Deze resultaten zijn echter afhankelijk van diverse assumpties. Daarom worden naast het basisscenario ook een pessimistisch en een optimistisch scenario geschetst, om een zekere bandbreedte te geven van de toereikendheid van pensioeninkomens voor toekomstige gepensioneerden.

1 Inleiding

De hervorming van het pensioenstelsel staat hoog op de politieke agenda. Het stelsel staat onder druk als gevolg van structurele trends, zoals de vergrijzing en de stijgende levensverwachting, en conjuncturele omstandigheden, zoals een lage rente en onzekere beleggingsinkomsten. Om het stelsel toekomstbestendig te maken, worden verschillende hervormingen doorgevoerd, waaronder een verhoging van de pensioenleeftijd, een versobering van de opbouw bij de aanvullende pensioenen en de invoering van nieuwe pensioencontracten. Deze veranderingen roepen de vraag op of het pensioeninkomen van toekomstige gepensioneerden nog toereikend zal zijn om de levensstandaard na pensionering voldoende te kunnen handhaven.

Op basis van empirisch onderzoek laten we in dit artikel zien welke middelen Nederlandse huishoudens opbouwen om hun oude dag te financieren.¹ Daarbij beschouwen we niet alleen de traditionele vormen van pensioeninkomen in de eerste (AOW), tweede (werknemerspensioen) en derde pijler (lijfrentes en levensverzekeringen), maar tevens private besparingen, zoals spaargeld en beleggingen, vermogen in een onderneming en de nettowaarde van de eigen woning. We gaan na in welke mate de te verwachten pensioenopbouw en de tot op heden opgebouwde private besparingen het huidige inkomen kunnen vervangen na de pensioengerechtigde leeftijd.

Van belang hierbij is een integrale benadering van inkomens- en vermogenscomponenten, omdat verschillende vormen van inkomen en vermogen kunnen bijdragen aan de financiële positie van gepensioneerden. Zo zullen jongere huishoudens een groter vermogen opbouwen in hun tweedepijlerpensioen, mede als gevolg van een hogere arbeidsparticipatie onder vrouwen, maar zullen ze mogelijk niet de groei in de waarde van de eigen woning meemaken die oudere generaties wel

* J. Been M.Sc. is promovendus, dr. M.G. Knoef is universitair docent, prof. dr. C.L.J. Caminada is hoogleraar empirische analyse van sociale en fiscale regelgeving en prof. dr. K.P. Goudswaard is hoogleraar toegepaste economie en bijzonder hoogleraar sociale zekerheid, allen werkzaam bij de afdeling economie aan de Universiteit Leiden; ze zijn allen tevens geaffilieerd aan Netspar.

¹ M. Knoef, J. Been, R. Alessie, K. Caminada, K. Goudswaard en A. Kalwij (2013), Measuring retirement savings adequacy; developing a multi-pillar approach in the Netherlands. *Netspar Design paper*, 25. Een Nederlandstalige beleidssamenvatting wordt gegeven in M.G. Knoef, K.P. Goudswaard, C.L.J. Caminada en J. Been (2013), Pensioeninkomens in de toekomst, *Economisch Statistische Berichten*: 734-737. In het huidige artikel focussen we ons op drie verschillende scenario's.

hebben gehad. Om de toereikendheid van het te verwachten inkomen van toekomstige gepensioneerden tijdens de oude dag te bepalen, wordt het bedrag berekend dat huishoudens na pensionering jaarlijks uit bovengenoemde inkomens- en vermogenscomponenten kunnen halen (de pensioenannuïteit). Vervolgens kunnen deze pensioenannuïteiten worden gerelateerd aan het huidige inkomen.

Om de te verwachten toekomstige pensioenannuïteiten te bepalen, zijn enkele aannames nodig. Aangezien deze aannames geen sinecure zijn, maken we gebruik van een basisscenario, plus een pessimistische en een optimistische variant om de bandbreedte van de te verwachten pensioenen te bepalen.

2 Aannames

Om een inschatting te maken van het pensioeninkomen waarover huidige werkenden kunnen beschikken wanneer ze met pensioen gaan, worden diverse administratieve databestanden van het CBS gecombineerd voor het meest recente datajaar 2008. Tevens moeten enkele aannames worden gemaakt omtrent de toekomstige gebeurtenissen tot aan het moment van pensionering.

We veronderstellen dat mensen tot hun pensionering in Nederland blijven wonen en dus geen AOW-aanspraken verliezen vanwege verblijf in het buitenland. Daarnaast wordt in de data aangenomen dat mensen tot hun pensionering hun huidige baan en salaris behouden. In de derde pijler veronderstellen we dat het totale opgebouwde vermogen bij pensionering bestaat uit de premie-inleg vanaf 1989 inclusief het jaarlijkse rendement. De premie-inleg in de periode 1989-2010 is bekend. Vanaf 2010 tot en met het moment van pensionering veronderstellen we dat men een jaarlijkse premie inlegt die gelijk is aan het gemiddelde van de laatste vijf jaren.

Met betrekking tot de vrije besparingen, waaronder de eigen woning, wordt uitgegaan van het huidig opgebouwde vermogen plus het jaarlijkse rendement. Dit impliceert dat er geen mutaties plaatsvinden in de waarde van alle bezittingen minus de schulden en dat de groei van het (netto)vermogen slechts een gevolg is van het jaarlijks rendement. Om de private besparingen te kunnen vergelijken met het pensioeninkomen worden ze vanaf de pensioengerechtigde leeftijd geannuïtiseerd. Dit betekent dat de vrije besparingen worden omgerekend naar een vast bedrag dat jaarlijks tot aan overlijden kan worden ontvangen (gegeven de sterftekansen per geslacht en cohort van het CBS²). Hierbij nemen we tevens aan dat partners samen blijven en dat bij pensionering eventuele kinderen het huishouden al hebben verlaten. Er wordt rekening gehouden met verschillen in de grootte en samenstelling van huishoudens. Zo wordt met schaalvoordelen binnen een huishouden rekening gehouden door de inkomens te corrigeren via de zogenoemde equivalentieschaal van het CBS, die veronderstelt dat een tweepersoonshuishouden 37 procent meer inkomen nodig heeft dan een eenpersoonshuishouden, om dezelfde financiële welvaart te bereiken.

Parameters

Tabel 1 geeft de waarden van verschillende parameters in de drie scenario's die we onderscheiden. Zo veronderstellen we dat het werknemerspensioen jaarlijks voor nul, vijftig of honderd procent wordt geïndexeerd (bij een inflatie van 2 procent). We nemen aan dat de AOW in reële termen gelijk blijft.

² We gaan uit van gelijke sterftekansen in de drie scenario's.

Het reële rendement (na belasting) van private vermogens is 0, 1 en 2 procent in de verschillende scenario's, terwijl de waardeontwikkeling van onroerend goed wordt vastgesteld op -2, -1 en 0 procent. De nettowaarde van de eigen woning, inclusief het gecumuleerde rendement tot de pensioengerechtigde leeftijd, geeft het door ons veronderstelde vermogen in de eigen woning op de pensioengerechtigde leeftijd. De veronderstelling is dat de huurwaarde van de eigen woning 4 procent is van de waarde van de woning.³ In tegenstelling tot de andere componenten van het private vermogen wordt de eigen woning niet geannuïtiseerd in de drie scenario's (het huis wordt dus niet 'opgegeten'). We veronderstellen dat het toekomstig rendement van de premie-inleg in de derde pijler 1 procent is in het basisscenario en 0 en 2 procent in respectievelijk het pessimistische en optimistische scenario.

Tabel 1 Parameters in het pessimistische, basis- en optimistische scenario

<i>scenario's</i>	<i>pessimistisch</i>	<i>basis</i>	<i>optimistisch</i>
indexatie	0%	50%	100%
reëel rendement vermogen	0%	1%	2%
Waardeontwikkeling onroerend goed	-2%	-1%	0%
reëel rendement 3e pijler (toekomst)	0%	1%	2%
leeftijd van pensionering	64	65	67

De leeftijd van pensionering is die waarop de pensioenannuïteiten worden opgenomen. De verschillen tussen de scenario's worden actuariael neutraal aangepast. Overigens kan gedrag ervoor zorgen dat mensen die een laag vervangingspercentage hebben, relatief langer blijven doorwerken of later in hun leven extra gaan sparen, zodat ze zich uiteindelijk niet meer in een kwetsbare positie bevinden. Anderzijds kan ook onvrijwillige werkloosheid ontstaan, waardoor het pensioen veel lager zal uitpakken. Deze mogelijkheden zijn buiten beschouwing gelaten.

3 Hoogte en samenstelling pensioen in het basisscenario

Tabel 2 geeft de gemiddelde totale brutopensioenannuïteit en de componenten waaruit deze is opgebouwd. De totale pensioenannuïteit is het totale pensioen vanaf 65-jarige leeftijd dat onder eerdergenoemde veronderstellingen mag worden verwacht. Om te corrigeren voor verschillen in de grootte en samenstelling van huishoudens zijn de pensioenen steeds vergelijkbaar gemaakt aan een eenpersoonshuishouden (in euro's van 2010). De leeftijd van de kernpersoon van het huishouden bepaalt in welke leeftijdscategorie het huishouden is ingedeeld in tabel 2.

De tabel laat zien dat voor het totaal aan huishoudens de eerste en tweede pijler tezamen ongeveer 75 procent van de totale pensioenannuïteit uitmaken en dat het belang van beide pijlers hierin nagenoeg even groot is. Gedifferentieerd naar leeftijdscategorieën vinden we dat tweedepijlerpensioenaanspraken gemiddeld hoger zijn voor jongere dan voor oudere leeftijdscategorieën. Dit kan worden verklaard door een hogere arbeidsdeelname onder jongere cohorten (toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen) en het feit dat deze groepen nog minder de kans hebben gehad om pensioengaten op te lopen via parttime werk, werkloosheid of arbeidsongeschiktheid. De oudere cohorten hebben daarentegen hogere private besparingen (spaarrekening,

³ Dit is in lijn met de aanname omtrent de huurwaarde van de eigen woning in het *OECD Retirement Savings Adequacy* project waarin de toereikendheid van pensioenen internationaal wordt vergeleken tussen landen.

nettowaarde onroerend goed, etc.). Opgemerkt moet worden dat het hier om gemiddelden gaat en dat er een grote spreiding rondom dat gemiddelde is. Vanzelfsprekend zijn er grote groepen die geen eigen woning en geen beleggingen of derdepijlerproducten hebben.

Tabel 2 Hoogte en samenstelling gemiddelde pensioenannuïteit van huishoudens

<i>leeftijd</i>	<i>35–49</i>	<i>50–54</i>	<i>55–59</i>	<i>60–64</i>	<i>65–69</i>	<i>70+</i>	<i>allen</i>
pensioen eerste pijler	11.141	11.233	12.107	12.817	12.533	12.955	11.895
pensioen tweede pijler	14.453	13.624	12.482	10.965			12.714
pensioen derde pijler	779	915	917	752	{13.401	{9.332	606
onroerend goed minus hypotheekschuld	2.584	3.789	4.061	4.252	4.037	2.601	3.202
spaarrekeningen	873	1.120	1.235	1.692	1.973	5.578	1.982
ondernemingsvermogen en aanmerkelijk belang	1.303	1.320	1.623	1.872	1.163	892	1.320
aandelen en obligaties	547	955	983	962	1.086	2.905	1.164
totaal pensioenannuïteit	31.680	32.955	33.408	33.313	34.193	34.263	32.884

4 Brutovervangingspercentages in drie scenario's

Om de toereikendheid van de te verwachten pensioeninkomens te beoordelen, gebruiken we brutovervangingspercentages als relatieve maatstaf. Om tot brutovervangingspercentages te komen, wordt de optelling van alle inkomens- en vermogensbronnen (annuïteiten) gedeeld door het huidige bruto-inkomen. Het brutovervangingspercentage geeft aan hoeveel van het huidige bruto-inkomen men kan vervangen middels het totaal aan pensioenannuïteiten.

Tabel 3 laat zien dat in het basisscenario het totale mediane brutovervangingspercentage 83 is. Voor de helft van de steekproef ligt het vervangingspercentage tussen 66 en 103, voor een kwart is het lager dan 66 en voor het andere kwart hoger dan 103 (niet weergegeven in de tabel). De resultaten laten tevens zien dat de vervangingspercentages beduidend hoger zijn als naast de eerste en tweede pensioenpijler ook vrije besparingen en vermogen uit onroerend goed worden meegerekend. Het buiten beschouwing laten van de private besparingen levert dus een substantiële onderschatting op van de financiële middelen na pensionering. De tabel laat tevens zien dat in het basisscenario de vervangingspercentages relatief hoog zijn voor de leeftijdsgroepen 35-49 en 60-64. Dit valt te verklaren uit het feit dat de huidige bruto-inkomens van deze groepen relatief laag zijn ten opzichte van die van de andere leeftijdscategorieën.⁴

⁴ Netto vervangingspercentages waarin rekening wordt gehouden met de fiscale regelgeving worden gepresenteerd in Knoef *et al.* (2013). Netto vervangingspercentages liggen doorgaans een aantal procentpunten hoger dan de bruto vervangingspercentages.

Tabel 3 Mediane brutovervangingspercentages

<i>leeftijd</i>	<i>35–49</i>	<i>50–54</i>	<i>55–59</i>	<i>60–64</i>	<i>allen</i>
basisscenario					
eerste en tweede pijler	76	63	64	68	71
idem, inclusief vrije besparingen	82	69	70	77	77
idem, inclusief onroerend goed	87	76	77	84	83
pessimistisch scenario					
eerste en tweede pijler	62	54	56	63	60
idem, inclusief vrije besparingen	66	58	61	69	65
idem, inclusief onroerend goed	71	65	68	77	70
optimistisch scenario					
eerste en tweede pijler	99	78	76	80	89
idem, inclusief vrije besparingen	108	86	85	89	97
idem, inclusief onroerend goed	115	94	92	98	104

Effect

Wat is nu het effect van de diverse veronderstellingen op de uitkomsten in de drie scenario's? In het pessimistische scenario daalt het totale mediane brutovervangingspercentage ten opzichte van het basisscenario met 13 procentpunten naar 70. In het optimistische scenario wordt een totale mediane brutovervangingsratio verwacht van 104 procent.

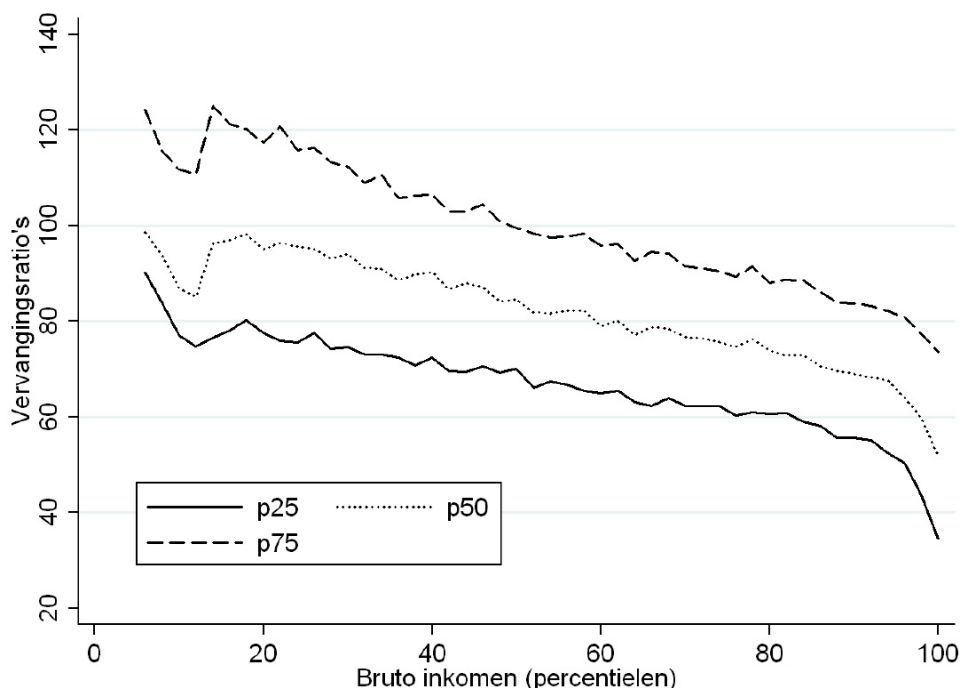
Jonge generaties zijn relatief goed af in een positief scenario (hoge rendementen, nominaal constante huizenprijzen en volledige indexatie) en relatief slecht af in een pessimistisch scenario. Omdat pensionering voor de jongere generaties langer duurt, kunnen zowel goede als nadelige ontwikkelingen met betrekking tot het rendement en de indexatie langer cumuleren. Het veranderde beeld over generaties tussen de scenario's wordt grotendeels veroorzaakt door de verschillen in de mate van indexatie van de tweedepijlerpensioenen. Waar in het basisscenario een mediaan tweedepijlerpensioen van € 14.453 wordt verwacht (niet in de tabel gepresenteerd), is dit in het pessimistische scenario slechts € 9.027. In het optimistische scenario is het € 18.530.

Figuur 1 laat zien dat de vervangingspercentages variëren naar inkomen. De horizontale as geeft de plek in de inkomensverdeling weer (links arme en rechts rijke huishoudens). De verticale as laat het vervangingspercentage zien. De onderste lijn in de figuur geeft het 25e percentiel van de vervangingspercentages. Dit betekent dat bij een gegeven inkomen een kwart van de huishoudens dit vervangingspercentage niet haalt. De middelste lijn geeft het mediane vervangingspercentage en de bovenste lijn het 75e percentiel. De helft van de huishoudens heeft dus een vervangingspercentage tussen de onderste en de bovenste lijn. Voor een kwart van de huishoudens is het vervangingspercentage hoger dan de bovenste lijn.

Huishoudens met een laag inkomen (links in de figuur) hebben een relatief hoog vervangingspercentage, terwijl huishoudens met een hoog inkomen (rechts in de figuur) een relatief laag vervangingspercentage hebben. Voor mensen met een laag inkomen is een laag pensioen – bijvoorbeeld alleen AOW – al voldoende om het huidige inkomen te vervangen. In die zin kunnen hoge vervangingspercentages misleidend zijn. De AOW – plus een eventuele aanvulling voor eerste generatie immigranten met een AOW-gat – is een vast bedrag voor iedereen, terwijl het belang

van alle andere vermogenscomponenten toeneemt naarmate het bruto-inkomen oploopt. Wanneer alleen de pensioenen uit de eerste en tweede pijler in aanmerking worden genomen, komen de vervangingsratio's dan ook fors lager uit, met name voor de hoge inkomens.

Figuur 1 Bruto vervangingsratio's naar inkomen (alle inkomens- en vermogens-componenten)

De verschillende scenario's hebben weliswaar een effect op de hoogte van de vervangingspercentages (zie tabel 3), maar het verloop naar inkomenshoogte is redelijk vergelijkbaar. In het optimistische scenario is het vervangingspercentage van het mediane bruto-inkomen 80, 100 en 130 voor respectievelijk het 25e percentiel, de mediaan en het 75e percentiel. In het pessimistische scenario is dit ongeveer 60, 80 en 100 ten opzichte van de 70, 85 en 100 in het basisscenario.

5 Toereikendheid van pensioenen

Vervolgens onderzoeken we de toereikendheid van de pensioenen, waarbij we als maatstaf een brutovervangingspercentage van 70 hanteren. In de literatuur wordt deze maatstaf veelal genoemd als norm voor een toereikend pensioen. Zeventig procent is echter een vuistregel die niet voor iedereen opgaat; persoonlijke leefomstandigheden bepalen het werkelijke adequate vervangingspercentage.

Tabel 4 laat zien dat, wanneer slechts rekening wordt gehouden met pensioenen uit de eerste en tweede pijler, bijna de helft van de huishoudens een brutovervangingspercentage heeft dat lager is dan 70 (basisscenario). Door het meetellen van vrije besparingen en onroerend goed daalt dit percentage fors tot 31. Voor 69 procent van de huishoudens lijkt het te verwachten pensioeninkomen daarmee toereikend in het basisscenario.

De uitkomsten van het pessimistische en optimistische scenario bieden een bandbreedte waartussen de werkelijke toereikendheid van toekomstige

pensioeninkomens zich waarschijnlijk zal bevinden. In het pessimistische scenario daalt het percentage huishoudens waarvan een toereikend pensioen wordt verwacht tot 50. Met name in het jongste cohort daalt het aantal huishoudens waarvan een toereikendheid van het pensioen verwacht wordt sterk ten opzichte van het basisscenario (van 74 naar 51 procent). In het optimistische scenario zien we dat 86 procent van alle huishoudens een toereikend pensioen zal hebben als we alle inkomens- en vermogenscomponenten meetellen die kunnen bijdragen aan de financiering van de oude dag.

Tabel 4 Percentage huishoudens (35+) met een brutovervangingsratio lager dan 70%

leeftijd	35–49	50–54	55–59	60–64	allen
basisscenario					
eerste en tweede pijler	40	63	61	52	49
idem, inclusief vrije besparingen	31	52	50	41	39
idem, inclusief onroerend goed	26	41	38	30	31
pessimistisch scenario					
eerste en tweede pijler	66	79	76	61	69
idem, inclusief vrije besparingen	58	72	67	52	61
idem, inclusief onroerend goed	49	60	53	40	50
optimistisch scenario					
eerste en tweede pijler	17	37	40	37	27
idem, inclusief vrije besparingen	12	27	29	27	19
idem, inclusief onroerend goed	10	20	21	19	14

6 Conclusie

Om te onderzoeken of mensen voldoende sparen voor hun pensioen, is het belangrijk om zo veel mogelijk inkomens- en vermogenscomponenten in combinatie te bezien, zoals AOW, aanvullende pensioenen, private pensioenen (derde pijler) en andere private besparingen (onder andere spaargeld en vastgoedvermogen). Bij de huidige besparingen en bij behoud van de huidige baan bedraagt de verwachte mediane pensioenannuïteit – bezien over alle leeftijdscategorieën en sociaal-economische groepen – 83 procent van het bruto-inkomen. De eigen woning draagt daar substantieel aan bij. Circa 31 procent van de huishoudens zal bij de huidige opbouw een totale vervangingsratio van minder dan 70 procent hebben. Voor die groep zou sprake kunnen zijn van een ontoereikend pensioeninkomen als wordt uitgegaan van 70 procent als norm.

Vanzelfsprekend moeten enkele aannames worden gemaakt om de te verwachten toekomstige pensioenannuïteiten te berekenen, zoals de mate waarin de pensioenen worden geïndexeerd. Over die aannames kan verschillend worden gedacht. Daarom is, naast het basisscenario, ook een pessimistisch en een optimistisch scenario berekend, om een zekere bandbreedte te geven van de toereikendheid van pensioeninkomens voor toekomstige gepensioneerden. De verschillen in de uitkomsten zijn fors. In het pessimistische scenario stijgt het percentage huishoudens waarvoor een ontoereikend pensioen wordt verwacht, van 31 naar 50 procent. In het optimistische scenario daalt dit percentage naar 14.